

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

הקדמה לפרק איזהו נשך

הקדמה לפרק איזהו נשך

איסור רבית בתורה

בפרשת משפטים: **אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשזה לא תשימון עליו נשך** (שמות כב, כד).
בפרשת בהר: **וכי ימוך אזוּיך ומוטה ידו עמך והזוזקת בו גר ותושב וזוי עמך אל תקוזו מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך וזוי אזוּיך עמך את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך אני ד' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים** (ויקרא כה לה-לח). בפרשת כי תצא: **לא תשיך לאזוּיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך לנכרי תשיך ולאזוּיך לא תשיך למען יברכך יהוה אלהיך בכל משלוח ירך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה** (דברים כג, כ-כא)

בהמשך הפרק יבוארו הפסוקים הנזכרים, שיש בהם איסור לא רק למלוה, אלא אף ללוה, למדו שיש איסור לעדים החותמים על השטר ומעידים שיש הלוואה ברבית, והם עוברים על "לפני עור לא תתן מכשול", ומבואר שאף ערב החותם ערבות על ההלוואה כזו עובר בלאו. ויש אופנים שכל המשתתפים בהלוואה עוברים על איסור או כמה איסורים, ויש אופנים שחלק מהמשתתפים אינם עוברים, ויבואר בעז"ה בהמשך הפרק.

לשון רבית בתורה מוגדר ל"נשך", **ביאר רש"י** (שמות כב, כד) "נשך", רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה. **בבעל הטורים** (ויקרא כה, לו) "נשך" בגימטריא זה נחש. לעתיד לבא אין נחש מתרפא כדכתיב (ישעיה סה, כה) ונחש עפר לחמו, כן הלוקח רבית לא יחיה. ד"א שדומה רבית לנחש שנושך כנחש.
החזיקוני (שמות שם) ביאר, "לא תהיה לו כנשה", י"מ לשון שכחה כמו כי נשני אלקים. פירוש לא תהיה לו כמי שנשה הוא הלוואתו ושכחה זמן ארוך כדי לדחוק אותו ולקחת ממנו רבית.

מוני המצוות

הרמב"ם (לא תעשה רלז) שהזהירו מהתעסק בהלוואת רבית. בין הלוה והמלוה, לא להיות ערב לאחד מהם, ולא להיות עד עליהם, ולא לכתוב ביניהם שטר במה שהסכימו עליהם מענין הרבית. וכו', ולכן יהיה מלוה ברבית עובר על ששה לאוין א. לא תהיה לו כנשה. ב. את כספך לא תתן לו בנשך. ג. ובמרבית לא תתן אכלך. ד. אל תקח מאתו נשך. ה. לא תשימון עליו נשך. ו. ולפני עור לא תתן מכשול. וכו'.

חינוך (מצוה סח) "שלא נשית יד בין לווה למלוה ברבית" שלא נתעסק במלוות רבית בין הלוה והמלוה, כלומר שלא נעשה להם ערבות ולא נעיד אליהם ולא נכתוב ביניהם שטר שיש בו הזכרת רבית.

משרשי המצוה, כי הא-ל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של רבית, ידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשך. ובהימנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים ימנעו בני אדם ממנו.

שם (מצוה שמג) "שלא להלוות ברבית לישראל" כי התורה תכפול האזהרות לפעמים על מה שחפץ הא-ל להרחיקנו ממנו הרבה. ואפשר שנאמר בזה כעין מה שיאמרו זכרונם לברכה בענינים אחרים, דברה תורה כלשון בני אדם, וכמו כן תתמיד התורה ההתראות במה שיש עלינו להזהר בו מאד, כדרך בני אדם בהזהירם זה את זה בדבר חמור יכפלו תנאם וירבו דבריהם על הדבר, כדי שיהא המזורז נזכר וזריז על הענין על כל פנים. ואם אמנם כי ראוי האדם להזהר בדבר השם עד מאד ואף כי ישמע דברו ברמז קטן, כל זה מחסדיו הרבים על בריותיו שכלל להם האזהרות פעמים רבים בקצת מקומות, כאשר ייסר איש את בנו, על כן נודה לשמו הגדול סלה ברוב הטובות אשר גמלנו ברוך הוא.

שם (מצוה תקעב) "שלא ללוות ברבית מישראל", ואילו לא באה המניעה מפורשת על זה הייתי סבור שהמלוה הוא שאסור לקחתו, אבל הלוה אם רצה למחול ורוצה באונאתו שיהא מותר, כענין באונאה שהמאנה הוא עובר לא המתאנה.

שם (מצוה תקעג) מצות הלוואה לנכרי ברבית אם יצטרך ללוות מה שאינו כן בישראל, ולא נלוה להם בלא רבית.
משרשי המצוה שאין ראוי לנו לגמול חסד זולתי אל העם יודעי הא-ל ועובדים לפניו, ובהימנע החסד משאר בני האדם ונעשה אותו לאלו נבחן כי עיקר האהבה והחמלה עליהם מצד החזיקים בתורת אלקים יתברך. והנה עם הכוונה הזאת יהיה לנו שכר במניעת החסד מהם כמו בעשותנו אותו אל בני עמנו.

חומר האיסור

"איזהו נשך ואיזהו תרביית" וכו'. ביארו הראשונים (ריטב"א רמב"ן ועוד) לשון התורה "נשך" על מה ש"נושך" ומחסר ממון חבירו, ולשון "תרביית" על שם מה שמתרבה ממנו של המלווה מחמת הונו של הלווה. באמת מסקנת הגמ', שבכל נשך יש גם תרביית, והאריכו הראשונים לבאר את הו"א והמסקנא בדברי הש"ס.

התורה אוסרת להשתכר משכר הלוואה, ותולה את הדבר ביציאת מצרים, "אל תקח מאתו נשך ותרביית וכו' את כספך לא תתן לו בנשך ובמרביית וכו' אני ד' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וכו'" (ויקרא כה, לו-לח) ביאר רש"י, על דרך שביאר באיסור הונאה במשא ומתן ודקדוק המשקלות, שאמר הקב"ה, הבחנתי בין בכור לאינו בכור במכת בכורות, אף אני יודע ונפרע מהמלווה מעות לישראל בריבית, ואומר שהכסף שייך לנוכרי.

האלישיך הקדוש (חומש תורת משה) ביאר, שהלוקח ריבית הוא מכחיש את האמונה, וכופר בקב"ה וביציאת מצרים. וביאר דבריו בהרחבה גדולה, ביציאת מצרים ראינו את האותות והמופתים, את השגחת ד' על כל מציאות הבריאה. ואם אדם מלווה כספו בריבית, ולא בוטח בד' שיתן לו כדי מחסרו, ובעבור חוסר אמונתו בבורא העולם, לוחץ את הלווה, כופר בכל הנלמד מיציאת מצרים. וכותב בסוף דבריו, אדם המלווה בריבית אין לו זכות קיום עלי אדמות, היות וכל מה שישראל חיים על האדמה, מחמת אמונתם בבורא העולם, ואם המלווה בריבית אינו מאמין באמונה שלמה שכל דבר נעשה בגזירת עליון, מה יקיים אותו בין החיים.

אומר הצ"ח (דרוש לו לשבת הגדול) שכבר אמרו בגמ' שהמלווה בריבית נכסיו מתמוטטים, וחז"ל דקדקו ולא אמרו המלווה בריבית מתמוטט מנכסיו, אלא "מתמוטטים נכסיו" היינו גם הלווה בכלל, שנהנה מאיסור ריבית. ומעיד הצ"ח שבאותה שנה בעירו התמוטטו כמה נכסים, וכל הנופלים היו נגועים באיסור ריבית, אף הלווים, ומארה אחזה בנכסיהם ונעשו רח"ל עניים ממש. וע"כ הזהיר הצ"ח את בני קהילתו מלהתעסק בריבית אם לא באופנים המותרים של היתר עיסקא וכו'.

כללים בלימוד הפרק

"איסור ריבית" - התורה אסרה איסור ריבית בדרך של הלוואה, בלא איסור התורה הרי הלוואה בריבית, היא כשכירות לכל דבר, כמו שמותר לאדם להשכיר ביתו לקבל ממון עבור ההשכרה, כך גם על מעותיו. אבל זה בדיוק מה שאסרה תורה. בגמ' מבואר ששורשו של איסור זה הוא כעין "גזל" ויבואר בעז"ה בהמשך הפרק. אך שורש האיסור מדין תורה הוא בדרך הלוואה. שורש האיסור הוא **"אגר נטר"**, היינו שכר המתנת נמעות, כאשר תשלום הפרעון יותר גבוה מחמת המתנת המעות אצל הלווה, יש כאן "אגר נטר" תשלום עבור המתנת המעות.

"ריבית קצוצה" - כאמור איסור תורה בריבית כאשר הריבית דרך הלוואה, אולם יש עוד תנאי באיסור ריבית מהתורה שהריבית תהיה "קצוצה", היינו שיאמר המלווה ללווה בעת ההלוואה קח מאה ע"מ להחזיר מאה ועשרים. יש חלק מהראשונים שסברו שאף לא בעת ההלוואה ניתן ליצור "ריבית קצוצה", היינו כאשר הייתה הלוואה רגילה, ובמועד הפרעון האריך המלווה ללווה את זמן הפרעון, ובעקבות כך קצץ עמו על תשלום יותר גבוה. היות ועתה אין כאן "מעשה הלוואה", נחלקו הראשונים האם זה בכלל ריבית קצוצה או לא.

"ריבית מקודמת" - כאשר מקדים הלווה דבר מה למלווה, כדי שיתן לו הלוואה. דבר זה אסור, אך אינו בכלל האיסור מהתורה של ריבית קצוצה. וכן **"ריבית מאוחרת"** - אם נותן הלווה מתנה למלווה לאחר שפרע לו חובו, אין כאן איסור מהתורה.

"אבק ריבית" - כל איסור דרבנן הלכות ריבית נקרא "אבק ריבית".

"הערמת ריבית" - אף זה איסור ריבית מדרבנן, אך נאסר מחמת חשש שיבא לידי ריבית.

"מחזי כריבית" - בהגדרה זו נחלקו הקדמונים האם איסורו כאיסור מדרבנן של ריבית או דבר יותר קל, שיש מקום להקל בו בכמה אופנים.

"סאה בסאה" - עוד איסור דרבנן באיסורי ריבית נקרא "סאה בסאה", אין כאן תוספת על ההלוואה במובן הפשוט, אלא אדם נטל בהלוואה חפץ על מנת להחזיר חפץ כמוהו, אך יתכן שערך החפץ יעלה בין זמן הלוואה לפרעון, ונמצא המלווה מקבל תוספת על מה שנתן. לגבי היתרים בנושא זה עי' לקמן "פסיקה".

"ריבית דרך מקח וממכר" - כאמור איסור ריבית מהתורה שורשו הוא בלוואה. אך יש אופנים שציור ההלוואה נובע מחמת מקח וממכר, דבר זה אסור מדרבנן. אך בריבית דרך מקח, יש ורבנן התירו באופנים מסויימים כפי שיבואר באריכות לאורך הפרק.

"פסיקה" - הרבה מהסוגיות בפרק סובבות סביב הגדרת ה"פסיקה" יסוד הדברים הם במשנה לקמן (עב, ב). הנושא בפסיקה, אדם רוכש כמות מסויימת של סחורה, משלם על הסחורה בעת הקנין, ולא מקבל את הסחורה, כך שהמעות ביד המוכר בתורת הלוואה עד שיספק את הסחורה. אך היות ומחיר הסחורה יכול לעלות, נמצא שהקונה כאשר יקבל את הסחורה, יקבל ערך יותר גבוה ממה ששילם. דבר זה אסור משום ריבית, אמנם זה דרך מקח שאין בו איסור מהתורה, אך רבנן גזרו וזה אבק ריבית.

יש אופנים ש"פסיקה" מותרת, א. יצא השער, המחיר של הסחורה כבר נקבע (לפי איזה מדד, יבואר בגמ'). **ב.** "יש לו", כאשר למוכר יש את הסחורה, או יכול לקנותה בנקל, מוגדר הדבר שקנוי ללוקח ואין כאן הלוואה. (הגדרות אלו מורכבים בדברי הראשונים, כתבנו בקצרה למען הבנת הענין בכללות).

יש אופן של "פסיקה" הפוכה, היינו שקונה יקבל את הסחורה מיד, אולם ישלם עליה כעבור זמן, בדרך העולם כאשר הקונה משלם באשראי, הרי הוא משלם יותר יקר. במקרה זה, הסחורה היא ההלוואה, ופרעון המקח, היינו רכישה באשראי, היא הריבית. יש אופנים שמותר ויש אופנים שאסור. סוגיא זו נקראת "טרשא".

"עיסקא" - כאשר חברו שני אנשים אחד נותן את כספו או סחורתו לרעהו שיתעסק ויעלה רווים, בסופו של יום יתחלקו ברווחים, הסחורה שניתנה היא בהלוואה, וכאשר יחזיר רווחים יש כאן בעיה של הוספה על ההלוואה הרי יש ריבית. יש אופנים שאסור ויש אופנים שמותר. יש פעולות שאסור ללווה לעשות לצורך ההלוואה, ויש דברים שחייב הנותן לעשות למען המקבל כדי שלא יוגדר ריבית. מסוגיא זו יצאו לדון ב"היתר עיסקא" הנפוץ מאוד היום. ובעז"ה בהמשך הפרק ננסה ללבן יסודות אלו.

בהוה שבעולם יש הרבה מעשים שנצטרך ללבנם האם מותרים או אסורים לדוגמה: **א.** סאה בסאה שלווים משכן חפץ. **ב.** ריבית בבנקים. **ג.** כרטיס אשראי. **ד.** ריבית בפיגור בתשלומים (ריבית דרך קנס). **ה.** רכישת מוצר בתשלומים, כאשר מופיע עליו אף מחיר זול לתשלום במזומן. **ו.** רכישה מוקדמת זולה כאשר אין למוכר את הסחורה. **ז.** קופת גמל והשתלמות. **ח.** רכישת מניות. ועוד.